

ABSENTEIZM IJTIMOYIY HODISA SIFATIDA

Jiyanmuratova Gulnoz Sherbutayevna
O'zbekiston Milliy universiteti doktoranti, s.f.f.d. (PhD), dotsent

Nurqulov Bunyod G'ofir o'g'li
O'zbekiston Milliy universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bugungi kunda bir qator ijtimoiy-gumanitar fanlarning asosiy muhokama va tadqiqot mavzusiga aylangan siyosiy hayotda ishtirok etishdan bosh tortish masalasi, ya'ni absenteizm fenomeni, uning mazmun-mohiyati, strukturasi, namoyon bo'lishi shakllari, unga ta'sir ko'rsatuvchi obyektiv va subyektiv omillar qarab o'tilgan.

Kalit so'zlar: absenteizm, saylov, demokratiya, siyosiy protest, siyosiy begonalashuv, siyosiy ijtimoiylashuv, huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati.

Fuqarolarning siyosiy jarayonda, asosan saylanadigan hokimiyat organlarini shakllantirishdagi faol ishtiroki umumiy demokratik tamoyillar asosida qurilgan har qanday jamiyatning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi shartidir. Zero, siyosiy hayotda ishtirok etishdan qochish fuqarolik jamiyati tuzilmalarining shakllanishiga katta to'siq bo'lib, saylanadigan hokimiyatlar faoliyatida salbiy iz qoldiradi.

Shubhasiz, saylovlarda ishtirok etishdan qochuvchilar sonining o'sishi siyosiy tizimning nomukammalligidan dalolat beradi, bu demokratik institutlarga ishonchsizlik kuchayganligining ko'rsatkichi, jamiyatda ijtimoiy norozilik kuchayganligi ko'rsatkichidir. Ovoz berishda ishtirok etayotgan fuqarolar sonining kamayishi hokimiyatning qonuniyligi masalasini birinchi o'ringa qo'yadi. Ma'lumki, demokratiyaning xalq hokimiyati sifatidagi asosiy ifodasi uning vakolatlarini davlatni boshqarish uchun hokimiyat vakillik organlariga (mamlakat rahbari, deputatlar va boshqa mansabdor shaxslar) o'tkazishdir. Demak, saylovlar davlat organini shakllantirish yoki mansabdor shaxslarga vakolatlarni berish

tartibidir, u faol saylov huquqiga ega bo'lgan fuqarolarning ovoz berish yo'li bilan amalga oshiriladi. Saylovlar instituti orqali demokratik siyosiy rejimning kafolati amalga oshiriladi

Absenteizm muammosi so'nggi yillarda xorijiy va mahalliy olimlarning diqqat markazida bo'lmoqda. "Absentizm" atamasining o'zi gumanitar fanlar sohasida keng qo'llaniladi. Siyosiy sohadagi "absenteizm" tushunchasi siyosiy xulq-atvor shakllaridan biri sifatida belgilanadi, bu mamlakatning siyosiy hayotida ishtirok etishdan chetga chiqishda namoyon bo'ladi. Absenteizm (lot. absentia – qatnashmaslik, bosh tortish) – harakatsizlik, ya'ni har qanday siyosiy (masalan, saylov), partiya faoliyatidan (mitinglarda, harakatlarda ishtirok etishdan) qochish bilan tavsiflangan siyosiy xatti-harakatlar, norozilik faoliyati.

O'zbekiston milliy ensiklopediyasiga ko'ra, "absenteizm – saylovchi-larning vakillik organlari yoki mansabdor shaxslarni saylashda, yig'ilishlarda va h.k.da qatnashishdan bosh tortishi; aholining o'z fuqarolik huquqlarini amalga oshirishga befarq qarashi. Absenteizm saylov tizimi nodemokratik ko'rinishiga qarshi aholi noroziligining bir shakli".

Siyosatshunoslik fanlarida absenteizm ko'pincha umuman siyosiy madaniyat va xususan fuqarolarning siyosiy faoliyati nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi.

Elektoral xulq-atvorda hokimiyatni amalga oshirishda ishtirok etish yoki hokimiyatni amalga oshirishda qarshilik ko'rsatish, davlat organlariga saylovlarda bevosita ovoz berish jarayonida o'zini namoyon qiladigan siyosiy harakatlar, saylov qonunchiligiga muvofiq taqdim etilgan siyosiy subyektlarga munosabat shakllarini izohlash odatiy holdir.

Absenteizm muammosining rivojlanishiga Merriam Ch.E., Gossnel G.F., Vyatr E.Y., Lassuell G.D., Verba S., Lipset S.M., Dal R.A., Giddens E.B., Inghart R.F. tomonidan katta hissa qo'shildi. G'arb tadqiqotchilari bugungi kunda absenteizm fenomenini tahlil qiladigan asosiy nazariy qoidalarni shakllantirdilar.

MDH davlatlari tadqiqotchilar absenteizm fenomenini nisbatan yaqinda o'rganishni boshladilar. Absenteizm mavzusiga bag'ishlangan birinchi asarlar Gozman L.Y., Shestopal E.B., Golovin A.G., Sadovnikova G.D., Soina E.S., Morozova O.S., Gudina Y.V. va boshqalar tomonidan yozilgan.

Absenteizm fenomenini ilk marotaba tadqiq etgan olimlar sifatida Chikago siyosiy fanlar maktabi tarafdorlari C.E.Merriam va G.F.Gossnelni olish mumkin. 1924-yilda bir

guruh olimlar Janubiy Amerika saylovchilari bilan suhbat o'tkazdilar, tadqiqotning asosiy maqsadi saylovlarda ishtirok etmaslik sabablarini aniqlash edi.

E.Vyatr siyosiy aralashuvni quyidagi tushunchalar bilan izohlagan: «individuellikning kuchliligi, inson o'ziga ishonadi va o'z kuchiga ishonadi; ijtimoiy jarayonlarda shaxsiy ishtirok etish; shaxsning ijtimoiy guruhdan begonalashishi; shaxsiy motivatsiyalar; dunyoni intellektual ko'rishga moyillik; insonning ochiqligi; ichki kuchlanishni bartaraf etish zarurati». Keyingi o'n yillikda, ya'ni 1930-yillarda elektoral harakatlar bo'yicha tadqiqotlar Lassuell, S.Verba, E.Vyatr, S.Lipset, R.Dahl va boshqalar tomonidan amalga oshirildi.

MDH davlatlari hududida absenteizm "qayta qurish" davrida o'rganila boshlandi, siyosiy va psixologik fikrning ilk tadqiqotchilari E.G.Andryushchenko, E.B.Shestopal saylovda qatnashishdan bosh tortishni norozilik xatti-harakati, deb hisoblaydi.

E.Giddens absenteistlar sonining ko'payishini globallashuv avj olgani sari samarasiz bo'lib qolgan hokimiyatni qonuniylashtirishning eski shakllarini yo'qotish bilan izohlaydi.

R.Inglhart siyosiy ishtirok etishning oddiy shakllari siyosiy ishtirokning yuqori darajasini ta'minlaydigan yanada murakkab tizim bilan almashtirilishi kerak, deb hisoblaydi.

Mamlakatdagi absenteizm darajasi siyosiy tizimning holatini, fuqarolarning unga bo'lgan munosabatini tavsiflaydi. Ovoz berishni e'tiborsiz qoldirishni siyosiy hokimiyatga nisbatan passiv rozilik va aksincha – amaldagi hukumatdan norozilik ifodasi, insonning siyosiy harakatlardan uzoqlashishiga olib keladigan norozilik sifatida talqin qilish mumkin.

A.G.Golovin va G.D.Sadovnikov absenteizmning ikkita asosiy turini ajratadi:

- passiv absenteizm – siyosiy jarayonga befarqlik va undan ajralishni keltirib chiqaradigan aholining ayrim qatlamlarining zaif siyosiy va huquqiy madaniyati;
- faol absenteizm – siyosiy sabablarga ko'ra saylovlarda qatnashishdan bosh tortish natijasi.

L.Gozman va E.Shestopallar saylovda ishtirok etishning psixologik omillarining bir necha guruhini, psixologik omillar – "katalizatorlar"ni ajratib ko'rsatdilar, ular ikki toifani: siyosatga qiziqish va siyosiy jarayonda shaxsning ishtirokini o'zini o'zi idrok etishni o'z

ichiga oladi. Shuningdek, ishtirokni “neytrallashtiruvchi” faktorlar ham aniqlandi, ular siyosiy ishtirokning intensivligiga tushkunlikka tushadigan ta’sir ko’rsatadi.

Ovoz berishda ishtirok etmayotganlar soni saylov darajasiga qarab belgilanishi umumiy qabul qilingan. Shuningdek, fuqarolarning siyosiy ishtiroki bo’yicha prognozlar ishlab chiqilayotganda ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning o’ziga xos xususiyatlarini hisobga olish zarur. Mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasining oshishi bilan siyosiy faollik darajasi pasayadi, chunki odamlar farovon va o’zlarining qulay hayotini o’zgartirish uchun hech qanday sabab ko’rmaydilar, shuning uchun ular saylovga borishni mantiqiy emas, deb hisoblaydilar.

Absenteizm bizning davrimizning tabiiy hodisasi bo’lib, u saylov huquqining tarqalishi, undan manfaatdor bo’lmagan guruhlarga siyosiy hayotda ishtirok etish huquqini berish bilan bog’liq holda paydo bo’ldi. Bu hodisa demokratik taraqqiyot yo’lini tanlagan davlat siyosiy hayotining ajralmas qismidir.

Yoshlarning elektoral faolligiga avvalo ular doimiy ravishda tarkib topadigan ijtimoiy muhit ta’sir ko’rsatadi. Yoshlarning birlamchi ijtimoiylashuviga oila, maktab, tengdoshlar va jamoat tashkilotlari kabi institutlar katta ta’sir ko’rsatadi, ular uning fuqarolik va siyosiy ta’limining asosini tashkil qiladi, saylov faolligi va faol siyosiy madaniyatni rivojlantirish omili bo’lib xizmat qiladi. Bu ijtimoiy muhit yosh fuqaroning siyosiy va saylov madaniyatini mustahkamlashga xizmat qilishi kerak.

Absenteizm fenomenining namoyon bo’lishiga ko’plab obyektiv va subyektiv omillar ta’sir ko’rsatadi.

Obyektiv omillarga saylovlar darajasi va turi, mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasi va saylovchilarning ijtimoiy mavqei, shuningdek, uning demografik xususiyatlari kiradi.

Subyektiv omillarga esa saylovchining individual va psixologik xususiyatlari, uning madaniyatining o’ziga xos xususiyatlari, shu jumladan saylov paytidagi siyosiy, ijtimoiy-psixologik holati kiradi.

Absenteizm sabablarini aniqlashda L.Y.Gozman va E.B.Shestopal siyosiy ishtirokning intensivligiga katta ta’sir ko’rsatadigan omillarni ajratadi: kuchsizlik hissi va

o'zini o'zi anglashning frustratsiyalovchi xususiyatlari. Saylovchi o'zini kuchsiz his qilganda, siyosat bilan shug'ullanish istagi yo'qoladi va bu siyosiy faoliyatning institutsional bo'lmagan shakllariga ham olib kelishi mumkin. Gozman va Shestopal frustratsiyaning to'rtta parametrini aniqlaydilar: 1) ijtimoiylashuv natijasida deindividualizatsiya; 2) guruhga mansublikning susayishi; 3) depersonalizatsiya; 4) atrof-muhitdagi sharoitlarga qaramlik hissi. Bularning barchasi yoshlarning siyosiy hokimiyatga ishonchsizligi va saylov institutini rad etishini oshishiga olib kelishi mumkin.

Zamonaviy tadqiqotlar ma'lumotlar manbalarini tahlil qilib, biz yosh avlodning ishtirok etmasligining quyidagi asosiy sabablarini farqlashimiz mumkin: passivlik; mas'uliyatsiz munosabat; qiziqishning yo'qligi; kelajakka ishonchsizlik; siyosiy savodsizlik; siyosiy institutlar faoliyati to'g'risida ma'lumotlarning yo'qligi; mamlakatdagi mavjud vaziyatga norozilik bildirish; saylovchilar nazarida saylov instituti samaradorligining pasayishi.

Absenteizm shakllari nafaqat saylovda qatnashmaslik, balki ovoz berishdan bo'yin tovlash, muvofiqlik uchun ovoz berish, norozilik bilan ovoz berishda ham namoyon bo'ladi.

Ekstremal shakllarda absenteizm siyosiy ekstremizm xususiyatlarini olishi mumkin. Ma'lumki, ijtimoiy muhitdagi inqiroz va ziddiyatlar, demokratik huquq va erkinliklarning sezilarli darajada buzilishi, ma'naviy qadriyatlarning tanazzulga uchrashi, umidsizlik va loqaydlik ekstremistik tuyg'ularning kuchayishi uchun qulay zamin bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, yoshlarning siyosatda ishtirok etishdan bosh tortishi butunlay turli xil obyektiv va subyektiv omillar sabablarga bog'liq.

Absenteizm – fuqarolarning hokimiyat va mulkdan begonalashuvining ko'rsatkichi, o'rnatilgan siyosiy tuzumga, siyosiy rejimga, hokimiyat shakliga, umuman, o'rnatilgan ijtimoiy tuzumga nisbatan siyosiy norozilik ko'rinishidir.

Absenteizm o'zining ekstremal ko'rinishlarida siyosiy ekstremizm xususiyatlarini oladi. Ijtimoiy inqiroz va nizolar, axloqiy me'yorlarning yo'qolishi, an'anaviy qadriyatlardan chekinish ekstremistik tuyg'ularning kengayishi uchun qulay zamindir.

Ekstremistlar va absenteistlarning siyosiy intilishlari kesishganda yoki mos tushsa, siyosiy o'zgarishlarning ekstremal shakllari mumkin. "sukut saqlovchi" va "passiv"lar

jamiyatda ozchilikni tashkil etayotgandek tuyulishi mumkin, ammo ma'lum bir vaqtda, masalan, saylovlarda u "jim ko'pchilik" sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

Absenteizm – ijtimoiy hodisa, liberal demokratiya tamoyillari asosida qurilgan siyosiy tizimning ajralmas atributi. Bu har qanday jamiyat siyosiy hayotining o'z taraqqiyotining pasayib borayotgan tarmog'iga kirgan hodisasidir.

Bir qator G'arb mualliflari ta'kidlaganidek, qatnashmaslikning asosiy sababi saylovchilar uchun texnik yoki tashkiliy tartibning murakkabligi emas, balki ijtimoiy va siyosiy tizimning nomaqbulligidir.

Shuni tan olish kerakki, absenteizm bilan faqat qonuniy vositalar bilan kurashish mumkin emas. Bugungi kunda zamonaviy jamiyatning ushbu xavfli kasalligi sababini bartaraf etadigan ijtimoiy va siyosiy xarakterdagi samarali choralar kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Gosnell Ch. F., Gosnell H.F. Non-Voting: Cases and Methods of Control. - Chicago, 1924. 290 p.
2. Lassuel H.D. The Structure and Functions of Communication in Society // The Communication of Ideas. 1948. – № 4. – P 119-150.
3. Verba S., Nie N.H., Kim J. Participation and political equality: a seven nation comparison. N. Y., 1978.
4. Берш Т. А., Якимова Е. М. Право на неучастие в выборах (абсентеизм) через призму свободного формирования политического поведения гражданина //Избирательное право. – 2020. – №. 1 (41). – С. 22-26.
5. Боков Ю. А. Абсентеизм как форма политического протеста //Современный протест как новая коммуникативная система. – 2019. – С. 8-12.
6. Вятр Е. Социология политических отношений. – М.: Прогресс, 2009. 462 с.
7. Гидденс Э., Последствия современности. – М.: Праксис, 2011. 343 с.
8. Гозман Л.Я., Шестопап Е.Б. Политическая психология. – М.: ИНФРА-М, 2002. 448 с.

9. Джиянмуратова Г. Ш. и др. СИЁСИЙ БЕГОНАЛАШУВ НАЗАРИЯЛАРИ: ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ ТАРИХИ //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2022. – №. SI-2.

10. Жиянмуратова Г. Ш. ЎЗБЕКИСТОНДА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ШАРОИТИДА ЁШЛАР ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ФАОЛЛИГИ ДИНАМИКАСИ //ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2020. – Т. 3. – №. 1.

11. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества // Полис. – № 4. – 2009. – С. 6-32.

12. Липсет С. Политическая социология // Социология сегодня: проблемы и перспективы. Американская буржуазная социология середины XX века. – М.: Прогресс, 1965. 684 с.

13. Мерриам Ч. Новые аспекты политики // Антология мировой политической мысли: В 5 т. Т. 2: Зарубежная политическая мысль, XX в. / Ред.-сост. Г.К. Ашин, Е.Г. Морозова. -М.: Мысль, 1997. С. 175-184.

14. Морозова О. С. Абсентеизм как тип электорального поведения //Электронный научно-практический журнал Культура и образование. – 2013. – №. 2. – С. 6-6.

15. Русских Л. В., Сумина А. А. Абсентеизм как модель политического поведения //Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки. – 2018. – Т. 18. – №. 4. – С. 90-94.

16. Ткач А. С. Легитимность власти и абсентеизм //Трибуна ученого. – 2018. – №. 1. – С. 11-19.